

Nieuwe Tijd

René van Stipriaan, *De zwijger. Het leven van Willem van Oranje*. (Querido Facto: Amsterdam, 2021) 944 p., ill., €39,99 ISBN 9789021402758

Een biografie als spiegel van de tegenwoordige tijd

René van Stipriaan heeft zijn Willem van Oranje-biografie een merkwaardige titel gegeven: *De zwijger*. Als de hoofdpersoon nu iets niet deed, zo blijkt uit het boek, dan was het wel zwijgen. Oranje was een charmante, welbespraakte man, een ijverige brieven-schrijver bovendien, die wist hoe hij de boekdrukkunst moest gebruiken om zijn boodschap te verspreiden. In de conclusie komt Van Stipriaan op de kwestie terug. De tijdgenoten van Oranje wisten nooit wat ze aan hem hadden, doordat hij in staat was zijn motieven te verbergen achter mooie woorden. Een sprekend voorbeeld is zijn huwelijk in 1561 met de lutherse Anna van Saksen. Aan zijn Duitse schoonfamilie bezwoer Oranje dat zijn vrouw luthers kon blijven en aan Filips II presenteerde hij het als een katholieke verbintenis.

De verklaring voor Oranjes houding is volgens Van Stipriaan dat hij de Nassause familiebelangen wilde bevorderen en ervan overtuigd was dat de Habsburgers die in de weg stonden. Dat gold ook voor zijn affiliatie met de Nederlandse Opstand. Het verzet tegen de Spaanse centralisatiepolitiek sloot goed aan bij zijn particuliere doelstellingen en daarom verbond de prins zich met de opstandelingen tegen Filips II. Pas later, toen bleek dat de Duitse vorsten hem niet zouden steunen in zijn strijd tegen de Habsburgers, vereenzelvigde Oranje zich steeds meer met de idealen van de Opstand en was hij bereid vorst te worden onder een Statenbewind.

De ambigue houding van Oranje tegenover de Habsburgers komt al snel naar voren in het boek. Na het ontvangen van de erfenis

van zijn oom René van Chalon werd de jonge prins van Oranje opgevoed aan het Brusselse hof, zodat hij later als militair en diplomaat in dienst kon treden van de Habsburgers. Als tiener maakte Willem aldus kennis met alle invloedrijke personen uit zijn latere leven. Naast Karel V waren dat landvoogdes Maria van Hongarije (die zijn eerste kind ten doop hield), kroonprins Filips II, Granvelle en de hertog van Alva. Met uitzondering van de eerste twee speelde Oranje tegen hen een dubbelspel, waarbij hij zei de koning trouw te zijn, maar in feite achter zijn rug om aan het stoken was. Zijn geheime betrokkenheid bij het Eedverbond, dat resulteerde in het Smeekschrift der edelen, kan volgens de auteur niet anders worden uitgelegd dan als hoogverraad (p. 257).

Van Stipriaan heeft een staat van dienst als literatuur- en cultuurhistoricus. Van zijn hand verschenen de afgelopen jaren onder andere *Het volle leven. Nederlandse literatuur en cultuur ten tijde van de Republiek* (2002), *De hartenjager. Leven, werk en roem van G.A. Brederode* (2018) en diverse delen van de serie *Ooggetuigen*. De biografie van Willem van Oranje profiteert van deze achtergrond. Er is veel aandacht voor Oranjes propaganda. Interessant is de samenwerking tussen de Antwerpse drukker Plantijn en de prins. Van Stipriaan vermoedt dat Plantijn met zijn boeken over de grammatica, de woordenschat en de etymologie van het Nederlands doelbewust Oranjes pleidooi voor eenheid in de Nederlanden ondersteunde. Bij deze projecten waren intellectuelen betrokken die evenmin religieuze scherpslijpers

waren, maar net als hij (op politiek gebied) vernieuwers waren op hun terrein. Over Oranjes propagandaboodschappen is Van Stipriaan kritisch, omdat hij daarin geregeld een loopje nam met de waarheid. De prins was een 'belangrijke exponent van wat je de 'waarheidscrisis' van de zestiende eeuw zou kunnen noemen,' schrijft Van Stipriaan (p. 706). Als stichter van de Leidse Academie, waar kritisch denken gestimuleerd werd, droeg Oranje zelf opmerkelijk genoeg bij aan de oplossing van deze crisis.

Een lastig onderdeel van Willem van Oranjes persoonlijkheid blijft zijn religieuze overtuiging. Na alle dubbelzinnigheid is het moeilijk voor te stellen dat de prins oprecht protestant was. Geldt dat ook voor zijn oproepen tot religieuze verdraagzaamheid? Wat voorzichtig merkt Van Stipriaan op 'dat er alle reden [is] om aan te nemen' dat Oranjes tolerantie 'doordacht en oprecht was'. In het boek geeft hij echter vele voorbeelden van Oranjes principiële standpunten over verdraagzaamheid (bijvoorbeeld p. 210-214 en 245), die haaks stonden op de tijdgeest.

Op dit punt had Van Stipriaan de prins meer krediet mogen geven.

Met *De zwijger* heeft Van Stipriaan een onderhoudende en vlot geschreven biografie van ruim 700 pagina's afgeleverd, waarin verhalende elementen op een prettige manier worden afgewisseld met analyse. Dat is knap, want de beschrijving van Oranjes laatste jaren, waarin zijn boodschap door opeenvolgende tegenslagen nogal sleets raakt, is niet de meest enerverende periode van de zijn leven. Een andere aantrekkingskracht is dat dit boek op verschillende manieren gelezen kan worden: als een biografie, een verhaal van de Nederlandse Opstand, een kennismaking met de vroegmoderne wereld en als een reflectie op de moderne tijd. Oranjes gegoochel met de feiten komt de moderne lezer maar al te bekend voor, maar zijn oproep tot verdraagzaamheid zou in het huidige gepolariseerde debat een verfrissend stemgeluid zijn.

Jaap de Haan, Universiteit Utrecht